

**Angelusz Róbert – Tardos Róbert:
Választási részvétel, 2006**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2006) „Választási részvétel,
2006”: in: *Társadalmi riport 2006*, Kolosi Tamás,
Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest:
TÁRKI, Pp. 390–416.

Választási részvétel, 2006

Angelusz Róbert – Tardos Róbert

1. Adatok és trendek

Jóllehet a politikai részvétel kérdése sokkal szélesebb, mint a parlamenti választás tematikája¹, a nemrég lezajlott országgyűlési választások aktuálisan ez utóbbira irányította a közérdeklődést. Az 1990 óta lezajlott választások közül előzetesen most övezte a legnagyobb figyelem a részvétel kérdését, mivel a korábbi választások tapasztalatai mára tudatosították a politikai elemzőkben, hogy a voksolás kimenetele milyen nagy mértékben függ attól, hogy az állampolgárok milyen arányban járulnak a szavazóurnákhoz. Bár arra vonatkozóan valójában nem alakult ki konszenzus, hogy a részvétel szintje pontosan miként befolyásolja a választás politikai eredményét, a részvételi előrejelzések a közvélemény-kutató intézetek prognózisaiiban is az első számú mutatók sorába emelkedtek.

Az idei választás részvételi arányainak általános megítélését is leginkább az erre vonatkozó korábbi prognózisok befolyásolták. Mivel a választást megelőző hónapokban nem csak a 2002-es választáshoz képest alacsonyabb, de azt jóval alulmúló, 60% körüli vagy az alatti részvételre vonatkozóan történtek becslések, és csak az utolsó napokban emeltek ezen valamelyest. Ehhez képest meglepően magasnak tűnt az 1. fordulóban végül kialakult mintegy 68%-os részvételi arány. A választási részvétel szintjének értékelésekor, becslésekor azonban a szempontok szélesebb körét célszerű figyelembe venni, mint a közvélemény-kutatási prognózisokhoz viszonyított kimenelt. Mindenekelőtt a választások hosszabb idősorát vehetjük az összevetés alapjául, de a nemzetközi tapasztalatokat, tendenciákat is érdemes szem előtt tartani.

Ami a hazai idősorokat illeti, fokozatosan nő a választásokra vonatkozó adatbázis, még ha az 1990 óta eltelt öt választás nem is igen tekinthető igazán hosszú távú adatsornak. Ha nem is egyértelmű, hogy valóban egyenes vona-

¹ A választás egyéb – így önkormányzati – formáival, valamint a részvételi aktivitás nem választási jellegű megnyilvánulásaival részletesebben foglalkoztunk Angelusz és Tardos (2005) *Választási részvétel és politikai aktivitás* c. fejezetében.

lúak-e ezek a mozgások, bizonyos trendek, óvatos következtetések ezek alapján mégis megfogalmazhatók. Tekintsük át mindenekelőtt az elmúlt öt országgyűlési választás részvételi alapadatait mindkét fordulóra vonatkozóan.

1. táblázat. *Választási részvétel az országgyűlési választások négy időpontjában – az 1. és a 2. fordulóban*²

	1990		1994		1998		2002		2006	
	III. 25. 1.ford.	IV. 8. 2.ford.	V. 8. 1.ford.	V. 29. 2. ford.	V. 10. 1. ford.	V. 24. 2. ford.	IV. 7. 1. ford.	IV. 21. 2. ford.	IV. 9. 1. ford.	IV. 23. 2. ford.
Választásra jogosult, ezer fő	7824,1	7597,1	7959,2	7873,9	8062,7	8016,4	8061,1	6018,1	8038,0	5053,1
Megjelent, ezer fő	5093,1	3460,0	5485,6	4339,9	4536,3	4570,4	5685,7	4423,8	5450,9	3253,0
Részvételi arány, %	65,10	45,54	68,92	55,12	56,26	57,01	70,53	73,51	67,83	64,39

Forrás: Belügyminisztérium Választási Irodája

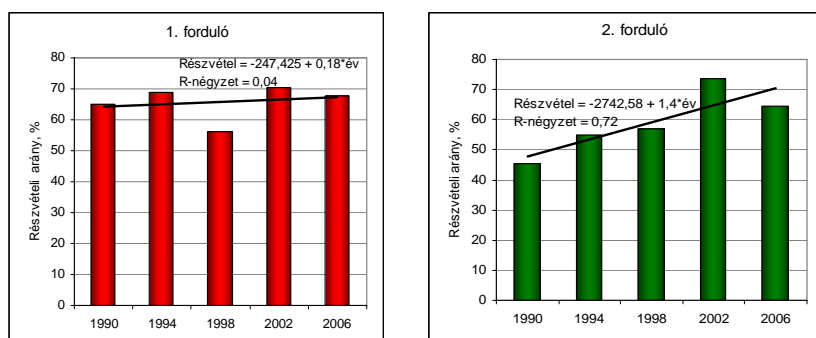
Ha a sok tekintetben rendhagyó 1998-as esettől eltekintünk, meglepően kis mértékű ingadozás figyelhető meg a másik négy esetet, az 1. fordulás részvételt tekintve. Mindössze 5-6%-nyi az a (65% és 71% közti) sáv, amelyen belül 1990 és 2006 között a szavazói aktivitás mozgott. A legutóbbi 1. fordulás (közel 68%-os) részvétel nagyjából ennek a sávnak a közepére esett, s ennyiben ez a fejlemény semmiképp nem tekinthető rendkívülinek. A későbbiekben még részletesebben foglalkozunk a politikai kontextusnak azokkal az elemeivel, a választási kampány olyan specifikumaival, amelyek a választási részvétel hosszú távon érvényesülő társadalmi-demográfiai összefüggései mellett rövidebb távon befolyásolják az aktivitás aktuálisan kialakuló szintjét.

Indokolt ugyanakkor a kérdés, mit jelez az idei részvétel a választási aktivitás hosszabb távú trendjét illetően. Korábbi választások részvételi aktivitása kapcsán már részletesebben foglalkoztunk ezzel a problémával (Angelusz–Tardos 2005), jelezve egyrészt, hogy a képzettségi szint általános emelkedése

² Ha csak azt a 102 választókerületet vennénk figyelembe, ahol mind 2002-ben, mind 2006-ban sor került 2. fordulóra, akkor a 2. fordulóra vonatkozóan a 2002-es adat a fentivel valamivel magasabb lenne (74,1%), míg a 2006-os adat (64,4%) gyakorlatilag egybeesne a fentivel. Ugyanezekre a körzetekre vonatkozóan a 2002-es 1. fordulás adat a teljes népességével csaknem azonos (70,5%), a 2006-os esetben viszont néhány tizeddel magasabb lenne (68,2%). E számítások megerősítik a két választás közti eltérést a 2. fordulóra vonatkozóan (tehát azt, hogy 2002-ben az 1. fordulóhoz képest összességében magasabb, 2006-ban pedig alacsonyabb volt a részvétel a 2. fordulóban. Valójában mindkét esetben csak kis számú választókerület volt kivétel ez alól.)

a belépő korosztályok oldalán elvben az aktivitási szint felfelé tolódása irányába mutat, amit viszont részben ellensúlyozhat a tartósan „deprivált” társadalmi csoportok számottevő súlya, másrészt – részben ehhez kapcsolódóan – a politikai érdeklődés alacsony szintje, a politikai szocializáció ellenkező hangsúlyai. Korábbi elemzéseinkben – az 1990 és a 2002 közötti időszak négy választását együttesen elemezve – a 2. fordulás részvétel szempontjából egyértelműen, de az 1. fordulás részvétel szempontjából is alapjában véve emelkedő tendenciát regisztrálhattunk. A 2006-os részvételi eredmények bevonása azonban már az emelkedés mérsékelt, árnyaltabb képét mutatja.

1. ábra. A választási részvétel szintje és trendje 1990 és 2006 között – 1. és 2. forduló, (%)

Forrás: Belügyminisztérium Választási Irodája

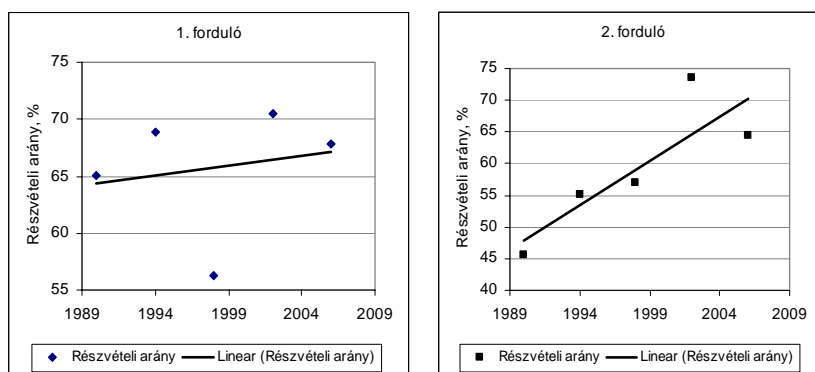
Az 1. fordulóra vonatkozó ábra – a már jelzett 1998-as esettől eltekintve³ – a részvétel viszonylag stabil szintjét sugallja. A lineáris időbeli változást feltételező trendvonal ugyanakkor olyan mérsékelt emelkedést mutat, amelyhez képest a legutóbbi 2006-os 1. fordulás eset még valamelyest felül helyezkedik el. Habár az előbb azt állapítottuk meg, hogy a mostani részvételi aktivitás korántsem tekinthető magasnak a korábbi választások sorában, az itt

³ További elemzéseink még kitérnek a választási kampány néhány specifikus tényezőjére, köztük a vezető politikusok televíziós párbajának szerepére a szavazók bizonyos csoportjainak mozgósításában (ld. e tanulmány 3.2. alfejezetét). 1998-ban csak a két forduló közt került sor ilyen vitára, ami bizonyos adalék az alacsony 1. fordulás és viszonylag magas 2. fordulás részvételi aktivitás magyarázatához az adott évben. (Hozzá kell tenni, hogy 1998-ban az 1. forduló előtti kiemelt televíziós vita elmaradása bizonyára részét képezte a pártok szélesebben vett választási stratégiájának.)

körvonalazódó trend viszont arra utal, hogy az aktivitás lendületes emelkedéséről, de tartós visszaeséséről sem beszélhetünk jelen pillanatban.

Ami a 2. fordulót illeti, erre vonatkozóan némiképp ellentmondásosabb az összkép. Jóllehet a korábbi négy eset folyamatos emelkedése nyomán a trendvonal még emelkedő, ehhez képest számottevően alacsonyabban helyezkedik el az ideai részvételt szimbolizáló pont (lásd az aktuális részvételi aktivitás trendvonalhoz viszonyított pozícióját kontúrosabban megjelenítő 2. ábra ide vonatkozó részletét). Ezzel együtt elmondható, hogy az ideai 2. fordulós részvétel – nem árt itt is hangsúlyozni, hogy erre csak 109 választókerületben került sor (v.ö. 2. lábjegyzet) – az eddigi öt választás közül a második legmagasabb volt.

2. ábra. A választási részvétel szintje és trendje 1990 és 2006 között (1. és 2. forduló) – a trendvonalak hangsúlyosabb kiemelésével (%)

Forrás: Belügyminisztérium Választási Irodája

Ebben az összefüggésben csak röviden érintjük a nemzetközi tapasztalatokat, a hazai választási részvétel külföldi példákkal történő összehasonlítását.⁴ Két mozzanatot azonban indokolt itt is hangsúlyozni. A hazai választási részvétel minden emelkedés – és a 2002-es eddigi legmagasabb eredmény – dacára még nem érte el a fejlett parlamenti demokrácia hosszú múltjával rendelkező nyugat-európai országok többségére hosszabb távon jellemző szintet. Viszont az a csökkenő trend, ami az említett térség számottevő részéről az elmúlt két évtizedben elmondható – sőt a kelet-európai új demokráciák

⁴ Lásd erre vonatkozóan is az 1. lábjegyzetben hivatkozott munkát.

egy részénél is már megjelent –, Magyarország esetében igazából nem érezte még hatását, sőt a fenti trendvonalak inkább ellenkező irányúak.

A továbbiakban a 2006-os választásra vonatkozóan részletesebben vizsgáljuk azokat a rövidebb (például a politikai kampányok jellege) és hosszabb távon ható tényezőket (például a politikai tömbösödés, polarizáció folyamata), amelyek a participációs tendenciák jövőbeli alakulására is jelentős mértékben kihathatnak. Elemzésünk következő részében a területi eredmények, választóközretekre vonatkozó aggregált adatok alapján folytatjuk vizsgálódásunkat, majd friss kutatási eredmények, – a 2006-os választást megelőző és követő survey-felvételek, részben panelvizsgálatok – alapján törekszünk elmélyíteni a részvételi magatartás motívumaira, egyéni szintű összetevőire vonatkozó megállapításainkat.

2. A 2006-os részvétel néhány területi összefüggése

A választói magatartás területi mintáival foglalkozó kutatók körében viszonylag széles körű az egyetértés abban, hogy a magyar választások regionális specifikumai meglehetősen kontúrosak, és hogy azok az elmúlt évek során inkább erősödtek, mint gyengültek.⁵

Ahogy a területi aggregáció választóközretek szintjére vonatkozó elemzések (a 176 körzeti választási statisztikái) alapján már korábban kimutattuk, a részvétel erős és gyenge közegeit illetően meglehetősen nagy időbeli állandóság figyelhető meg (Angelusz–Tardos 2002). Az újabb adatok, a 2006-os választás eredményei fényében ez a stabilitás továbbra is fennáll, bizonyos fokig még erősödött is. Ha az 1. fordulók közti összefüggéseket a 2. táblázatban (a 2. fordulók ilyen szempont szerinti egybevetése az elemszám fokozatos csökkenése miatt csak bizonyos korlátok közt lehetséges) az átlóhoz legközelebbi szomszédos választások szerint tekintjük át, ez még 2002 és 2006 közt is emelkedik, noha a korreláció már erősen megközelítette a területi minták, részvételi rangsorok teljes egybeesésére utaló 1-es értéket. (Volta-képpen a másfél évtizedet átfogó együttható is az igen magas, közel 0,8-as szinten maradt, jóllehet az időbeli összefüggés az eltelt időtartammal érhető módon mérséklődik.)

⁵ Lásd erre vonatkozóan például a *Magyarország Politikai Atlasza* c. kötet (Mészáros–Szakadát 2005) különböző tanulmányait.

2. táblázat. A 176 országgyűlési választókerzet 1. fordulós részvételi adatainak összefüggései 1990 és 2006 között (Pearson-féle korrelációs együtthatók)

	1994	1998	2002	2006
1990	0,86	0,89	0,84	0,77
1994		0,92	0,90	0,80
1998			0,94	0,90
2002				0,95

A közvetlen összefüggésen kívül a területi részvétel társadalmi-demográfiai háttérmentázata is meglehetősen stabilitást tükröz, ezt ismét csak megerősítik a 2006-os választás eredményei. A választási adatbázist kiegészítő – a népesség kulturális, foglalkoztatási, etnikai összetételét, illetve a választókerzet bizonyos történeti sajátosságait kifejező – területstatisztikai mutatók 1990 és 2006 között több-kevesebb állandó összefüggést mutatnak a részvétel szintjével, ami – a történeti kontinuitás önmagában is fontos elemén túl – a regionális sajátosságok tartós fennmaradásának magyarázatához jelentős adalékot nyújt. A 3. és 4. táblázat – ismét az 1. fordulókra vonatkozóan – a részvételnek a szóban forgó mutatókkal való közvetlen, majd – egymás hatását figyelembe vevő – együttes többváltozós összefüggéseit fejezik ki.

3. táblázat. A választókerzeti részvétel összefüggése öt területi mutatóval⁶⁾, 1. forduló, 1990 és 2006 között (Pearson-féle korrelációs együtthatók)

	1990	1994	1998	2002	2006
Diplomások előfordulása	0,60**	0,68**	0,78**	0,79**	0,80**
Kevesebb mint 8 osztályt végzettek előfordulása	-0,66**	-0,70**	-0,73**	-0,81**	-0,74**
Munkanélküliek előfordulása	-0,78**	-0,51**	-0,58**	-0,61**	-0,57**
Cigány népesség előfordulása	-0,55**	-0,44**	-0,47**	-0,51**	-0,48**
1960 és 1989 között épült lakások részaránya	0,01	0,15*	0,06	0,19*	0,17*

Megjegyzés: ** 0,01 szinten, ill. * 0,05 szinten szignifikáns együtthatók.

⁶⁾ Az egyes területi mutatókat kategóriális változókká alakítottuk úgy, hogy az egyes tényezők választókerzetbeli előfordulásának decilishatárait vettük alapul. A tíz-tíz kategóriára bontott területi mutatók a 2002-es állapotot tükrözik.

4. táblázat. Öt területi tényező szerepe a választókeretek közti részvételi különbségekben, 1. forduló 1990 és 2006 között (CATREG – Optimal scaling regresszióanalízis, béta- és importance [jelentőség] együtthatók)

	1990		1994		1998		2002		2006	
	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.
Diplomások előfordulása	0,09	0,07	0,19	0,17	0,32	0,30	0,31	0,30	0,43	0,44
Kevesebb, mint 8 oszt. végzettek előfordulása	-0,15	0,13	-0,27	0,26	-0,20	0,18	-0,31	0,31	-0,27	0,27
Munkanélküliek előfordulása	-0,55	0,64	-0,20	0,18	-0,26	0,22	-0,27	0,24	-0,20	0,17
Cigány népesség előfordulása	-0,21	0,18	-0,40	0,39	-0,35	0,32	-0,19	0,14	-0,22	0,00
1960–1989 időszakban épült lakások részaránya	-0,12	0,00	0,09	0,01	-0,11	0,00	0,08	0,02	0,16	0,16
Korrigált R^2	0,73		0,72		0,79		0,82		0,72	

Jóllehet bizonyos hangsúlyeltolódások megfigyelhetők (így az egyes keretek kulturális összetételének szerepe az eredetileg is magas kiinduló szinthez képest csak nőtt a későbbiek folyamán), mindkét táblázat alapján többé-kevésbé állandó kép rajzolódik ki. A részvétel azokban a keretekben nagyobb, ahol az iskolázottság általános szintje magasabb, kisebb a munkanélküliség, s a cigány népesség előfordulása is alacsonyabb. Ez utóbbi tényezőt tekintve különösen hangsúlyozandó, ismét csak megerősítendő, hogy a szóban forgó eredmények kompozíciós és nem egyéni szintű összefüggések (még akkor is, ha egyéni szintű elemzésekből, survey-felvételek adataiból ismételten meggyőződhetünk arról, hogy a munkanélküliek, roma származásúak maguk is az átlagosnál kisebb mértékben vesznek részt a választásokon, miként hasonló a helyzet az iskolázottsági lejtő alsó szintjeit illetően is). A szóban forgó összefüggések azokat a területi jellegzetességeket fejezik ki, melyek a kulturális-gazdasági fejlettség, illetve a szociális integráció különböző szintjei és a választási részvétel – voltaképpen maga is a társadalmi integráció egy nem jelentéktelen vetülete – közt fennállnak. Így jól ismert, hogy a népesség etnikai összetétele, számos esetben szegregációt mutató területi rajzolata, az esetek jó részében nemcsak a gazdasági-kulturális fejlettség alacsonyabb szintjéhez, de annak kevésbé dinamikus fejlődéséhez (illetve a kilencvenes években kibontakozott válságjelenségek elhúzódóbb, mélyebb volta) kapcsolható, és értelemszerűen hasonlóan mondható el, például a foglalkoztatottság szintjének területi különbségeire vonatkozóan. Ha a területi egyenlőtlenség ilyen tényezőinek részvételi befolyása valamivel mérsékel-

tebb is, mint az iskolázottsági különbségeké, ez a befolyás változatlanul jelentős, ahogy azt a 2006-os adatok is tanúsítják.

Bár az összefüggések e tényező szerint mérsékeltebbek, történeti vonatkozása miatt külön figyelmet érdemel az 1960 és 1989 között épült lakások területi súlyának szerepe és 2006-os alakulása. Az egyszerű korrelációs táblázat azt jelzi, hogy az összefüggések azokban az években szignifikánsak, amikor az MSZP nyerte a választást (3. táblázat). 2006 volt az első év, amikor a regresszióanalízis mindkét mutatója szerint számottevő kapcsolat mutatkozott e tényező és a részvétel mértéke között. Az eredmények – részben kiegészítve a már korábbról ismert egyéni szintű összefüggésekről tapasztalattal – úgy értelmezhetők, hogy a Kádár-korszakban jelentősebb fejlődést felmutató területeken, amelyekhez a későbbiekben az esetek jelentős részében lesüllyedési szindróma, nagyarányú munkanélküliség, lakások elértékteleződése stb. társult, olyan közegek, amelyek a baloldal számára kedvező politikai klíma mellett komoly mozgósítási potenciált jelentenek az adott politikai irányra fogékony szavazóközönségben.

A fentiekkel, főként a népesség összetételével kapcsolatos összefüggések magyarázhatják azoknak a regionális eltéréseknek a fennmaradását is, amely az elmúlt másfél évtizedben az ország nagyobb területi egységei közt – kisebb-nagyobb eltéréssel – végig kirajzolódnak.

5. táblázat. Választási részvétel aránya nagyobb területi egységek szerint, 1. forduló, 1990–2006 (%)

	1990	1994	1998	2002	2006
Budapest	71,6	73,3	63,4	77,3	74,1
Dunántúl	67,0	70,1	57,8	71,3	68,1
Kelet-Magyarország (Dunától keletre)	60,7	66,1	52,7	67,5	65,3

A főváros–Nyugat-Magyarország–Kelet-Magyarország sorrend változatlan, ha ezek között az eltérések bizonyos eltolódást mutatnak is. Míg az 1990-et követő első választások esetében inkább a főváros és a dunántúli körzetek váltak el az alföldi, észak-magyarországi régiók részvételi arányától, a későbbiekben a vidéken belüli eltérések valamelyest mérséklődtek, és a főváros–vidék választóvonal vált hangsúlyosabbá. 2006-ban a budapesti és a dunántúli választókörzetek részvételi átlaga közti különbség már több mint kétszerese a Dunántúl és Kelet-Magyarország közti eltérésnek.

A vidéki régiók közötti valamelyes kiegyenlítődésre minden bizonnyal a politikai verseny lokális jellege, annak helyben élesebb vagy kevésbé kiéle-

zett volta is részben magyarázatul szolgálhat. Mint a fenti táblázatból is kiderül, 2002 és 2006 között a kelet-magyarországi választóközrzetekben némileg kevésbé csökkent a választói aktivitás, mint a Dunántúlon. (5. táblázat) A következő táblázatból, amely e területi szempont mellett az egyes közrzetek politikai színezete szerint is bontja a részvételi adatokat, erre vonatkozó adalékokhoz juthatunk (6. táblázat). A 2002-es és 2006-os választási eredményekből az egyéni versengések kimenetele alapján egy egyszerű – elvben négy, az aktuális helyzet alapján háromelemű – tipológiát dolgoztunk ki: (1) végig (mindkét alkalommal) baloldali; (2) végig (mindkét alkalommal) jobboldali jelölt győzelmé; (3) 2002-ben jobb, majd 2006-ban baloldali győzelem (végül az ennek megfelelő, ellenkező előjelű „balról jobbra vált” típusra ez alkalommal nem volt példa). Mint ahogy az a 6. táblázat erre vonatkozó elemszámaiból kiderül, a dunántúli szavazóközrzetek politikai színezete – jobboldali túlsúllyal – egészében egységesebb, mint a kelet-magyarországi (főleg alföldi) közrzeteké, ahol a stabil bal-, és stabil jobboldali közrzetek száma azonos, és itt a legnagyobb a politikai színezetében ingadozó (ezúttal jobbról balra váltó) közrzetek száma is (konkrétan húsz a dunántúli öttel szemben, míg a fővárosban nem fordult elő ilyen eset). A fővárosra vonatkozóan még inkább áll a terület többé-kevésbé egységes politikai színezete (baloldali túlsúlya), s ennek megfelelően itt is viszonylag nagy volt a szóban forgó eltérés.

6. táblázat. Az átlagos választási részvétel 2002 és 2006 közötti 1. fordulós alakulása nagyobb területi egységek és a választóközrzetek politikai profilja szerint (%)

		2002	2006	Differencia 2006–2002
Budapest	Bal (N=28)	76,3	72,9	-3,38
	Jobb (N=4)	83,6	81,9	-1,68
Dunántúl	Bal (N=18)	72,5	68,7	-3,8
	Balra vált (N=5)	69,2	65,5	-3,7
	Jobb (N=31)	70,9	68,0	-2,84
Kelet- Magyarország (Dunától keletre)	Bal (N=35)	69,4	65,7	-3,69
	Balra vált (N=20)	65,3	64,2	-1,13
	Jobb (N=35)	66,8	65,5	-1,35
Összesen	Bal (N=81)	72,5	68,9	-3,61
	Balra vált (N=25)	66,1	64,5	-1,64
	Jobb (N=70)	69,6	67,5	-2,03
	Összes közrzet (N=176)	70,4	67,7	-2,70

A kérdéses tényező, a politikai versengés élessége szempontjából alighanem a fluktuáló (aktuálisan a balra váltó) körzetek érdemelnek leginkább figyelmet. A 6. táblázat alsó – összevont – panelje nem csak azt mutatja aránylag világosan, hogy esetünkben az ilyen típusú szavazókörzetek egészében a mérsékelt részvételi aktivitást tanúsító csoportot képeznek, hanem azt is, hogy ebben az esztendőben itt figyelhető meg a választási részvétel legkisebb csökkenése. Ami az első jellegzetességet illeti, ez nagyrészt az előzőleg már érintett összetételi hatásra vezethetjük vissza: akár a népesség iskolázottságát, akár a foglalkoztatottsági problémák mértékét tekintjük, a többi csoportokhoz képest alacsonyabb szintű, illetve nagyobb gondoktól sújtott körzetekről van szó, s a roma származásúak részaránya is magasabb itt, mint akár a stabilan bal-, akár a jobboldali települések esetében. (További kategorizálások arra hívják fel a figyelmet, hogy nagy többségében falusias jellegű körzetekről van szó, ezek részaránya itt magasabb, mint a politikai színezet változatlan mintájával jellemezhető körzettípusok esetében.) A vizsgált kérdésben elsősorban hangsúlyozott másik tényező szempontjából ugyanakkor arra a feltételezésre utalhatunk, hogy ebben a körzettípusban a politikai váltást – ahogy ez a pártok kampánystratégiáiból szokásosan következik – jellemző módon a „csatakörzetekre” jellemző nagyméretű kampány, intenzív korteskedés előzhette meg, s végül a kiterjedt mobilizációs erőfeszítés vezethetett itt viszonylag magas (pontosabban kevésbé alacsony) részvételre a 2006-os választás során. Különösen így van ez abban a kelet-magyarországi, alföldi övezetben, ahol a legtöbb ilyen váltás zajlott le a mostani országgyűlési választás alkalmával.

Nem hagyható említés nélkül az az – első pillantásra korántsem magától értetődő – tapasztalat sem, hogy a jobboldali választókörzetekben egészében kisebb volt a részvétel mérséklődése, mint a baloldali színezetűekben. Korábban ugyanis több esetben azt tapasztaltuk, hogy azokon a területeken, településeken volt nagyobb a szavazókedv, ahol az adott évben az ott élők többsége örülhetett a választás kimenetelének. Ezzel kapcsolatban elsőként ismét az elemzési szint jellegére, s az aggregált szintről az egyéni szintre való következtetés indokolatlanságára kell utalnunk – ahogy a részletesebb választási eredmények, a konkrét jelöltekre leadott szavazatok sem azt érzékeltetik, mintha a baloldali körzetekben a részvétel erőteljesebb csökkenése a baloldali szavazók részvételi aktivitásának a jobboldaliakhoz képest erőteljesebb mérséklődése kísérné. Ez esetben is inkább a lokális választási küzdelem kiélezettebb vagy kevésbé kiélezett voltához fordulhatunk a magyarázatért. Ahogy akár a baloldal javára eldőlt egyéni párviadatok nagyobb aránya az 1. fordulóban, akár a valamennyi esetben a baloldal felé végbement átlendülés mutatja a 2. fordulóban, a 2006-os választás végküzdelmében a „politikai

csatater” súlypontja egészében a jobboldali körzetek irányába tolódhatott el; itt nyitottabbnak mutatkozhatott a választás kimenetele, mint a baloldali színezetű körzetek számottevő részében⁷. (Nem arról van szó, hogy a stabilan jobboldali területeken, például a Nyugat-Dunántúl jó néhány választási körzetében ne fordultak volna elő jelentős arányú – akár 25–30%-nyi többségű – választási győzelmek, 1. fordulóban eldőlt egyéni küzdelmek (s valójában ezeknek az eseteknek számottevő részében is aránylag jelentős volt a részvétel csökkenése a korábbihoz képest), azonban az ilyen esetek száma magasabb volt a baloldali térfélen (gondoljunk akár a fővároson belül számos pesti kerületre, akár több vidéki nagyvárosban a választási verseny ilyen alakulására.

Végül a 2006-os választási részvétel első és 2. fordulója közti különbség, s ennek a 2002-es tapasztalathoz képesti eltérése – tehát az a tény, hogy ezúttal nem emelkedett, hanem egészében csökkent a részvétel a 2. fordulóra – nem utolsó sorban ismét ebben a keretben értelmezhető. A következő 7. táblázatba foglalt elemzés azokra a választókörzetekre terjed ki, ahol mindkét fordulóban volt voksolás a 2006-os országgyűlési választáson.

7. táblázat. A választási részvétel 2006-os két forduló közti alakulása nagyobb területi egységek és a választókörzetek politikai profilja szerint (%)

		2006 1. forduló	2006 2. forduló	Differencia 2. ford.–1. ford.
Budapest	Bal (N=16)	74,1	68,5	-5,65
	Jobb (N=4)	81,9	77,9	-4,03
Dunántúl	Bal (N=11)	68,8	64,1	-4,70
	Balra vált (N=5)	65,5	62,0	-3,42
	Jobb (N=17)	67,8	63,4	-4,36
Kelet-Magyarország (a Dunától keletre)	Bal (N=19)	66,9	62,8	-4,06
	Balra vált (N=16)	64,7	62,6	-2,13
	Jobb (N=21)	66,3	63,0	-3,34
Összesen	Bal (N=46)	69,9	65,1	-4,77
	Balra vált (N=21)	64,9	62,5	-2,44
	Jobb (N=42)	68,4	64,6	-3,82
	Összes körzet (N=109)	68,3	64,4	-3,95

⁷ A választás hajrájában a politikai klíma alakulása egészében a baloldal nagyobb esélyét sugallta, s a baloldali színezetű területeken a zömmel hasonló jellegű önkormányzatok kampánytámogatása, a helyi sajtó, média kommunikációs súlypontjai is erre segíthettek rá.

Míg 2002-ben az 1. forduló után még többé-kevésbé nyitottnak tűnhetett a választás kimenetele, és az ekkor még (különösen a jobboldalon) felerősödött kampány tovább növelte a választási kedvet (elsősorban az ilyen irányba hajló szavazóközrzetekben), 2006-ban az 1. forduló kimenetele, majd a jobboldalon belül a két forduló közt megghiúsult együttműködés, s a kampány záró szakaszát végig kísérő vita jelentősen mérsékelte a fordítás valós és szubjektív esélyét. A 7. táblázat – a 2002-es és 2006-os összehasonlításhoz hasonló módon – ismét arról tanúskodik, hogy a fluktuáló körzetek többnyire éles küzdelmet hozó eseteiben volt ez a csökkenés a legkisebb mértékű, és különösen a kelet-magyarországi régióon belül, ahol az ilyen esetek a legnagyobb arányban fordultak elő.

3. Részvételi motívumok, egyéni szintű összefüggések

3.1. Erőforrások, társadalmi beágyazottság

A Politikai Tagolódás Projekt 2003-as felvétele, majd ennek nyomán ugyancsak a Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány (DKMKA) égisze alatt 2004-től egy NKFP-projekt⁸ ilyen elágazása a részvételi motívumok többirányú megközelítését tette lehetővé. Korábbi munkáinkban a társadalmi (kulturális, gazdasági) erőforrások és a társadalmi beágyazottság, kapcsolathálózati befolyások szerepét vizsgáltuk részletesebben. Bár bizonyos keretek közt jelen elemzésünk is folytatja ezt az irányt, részben az a tény, hogy a felvételek újabb hullámai közvetlenül megelőzték, illetve követték a 2006-os országgyűlési választásokat, és ezek egy része panelszerű longitudinális megközelítést is érvényesíthetett, újabb kérdésfeltevéseket tesz lehetővé, köztük a politikai kommunikáció, választási kampány, a pártok mobilizációs stratégiáinak részvételi hatásaira is fókuszálva. Ezek az elemzések az előzőek után bizonyos adalékokkal szolgálhatnak arra a kérdésre vonatkozóan is, hogy a 2002-es választáshoz képest miért csökkent némiképpen a részvétel szintje (vagy másképpen, ha a 2006-os választás e tekintetben nagyjából a trendhez illeszkedett, miért haladta ezt meg a részvételi aktivitás az előző választáson aránylag jelentős mértékben).

Jóllehet az újabb felvételek bizonyos összetettebb (így a kapcsolathálózati erőforrások különböző típusaira, a politikai homofília-heterofília szerepével kapcsolatos) elemzései még ezután történhetnek meg, a társadalmi erőforrá-

⁸ A *Magyarország európai beilleszkedése* c. Projekt a Nemzeti Kutatás Fejlesztési Program (NKFP) részeként.

sok és egyes részvontakozásokban a társadalmi beágyazódás szerepéről, a korábbiakhoz viszonyított súlyáról már az eddigi elemzések alapján is képet kaphatunk, s ezek magukban is hozzájárulhatnak a 2006-os választás választási részvétel viszonylagos szerepére vonatkozó kérdéshez. Ilyen irányú első elemzésünk a választást közvetlenül követő viszonylag nagyobb adatfelvételen a választási részvételt szokásosan befolyásoló társadalmi-demográfiai tényezők szerepét hasonlítja össze korábbi országgyűlési választásokra vonatkozó hasonló eredményekkel. (Ez esetben a részvétel tényére vonatkozó retrospektív megnyilvánulásról van tehát szó, annak minden előnyével és hátrányával, hogy már megtörtént tényre vonatkozik, ugyanakkor számottevően kihat rá a részvételi norma „felülmondó” tendenciája. Ezúttal is a valós részvételnél magasabb, azt feltehetően 5–10%-kal meghaladó arányban állították, hogy nem sokkal korábban az urnákhoz járultak az országgyűlési választás során.)

8. táblázat. *Az országgyűlési választáson való (1. forduló retrospektív) részvételt meghatározó tényezők alakulása 1990–2006 (CATREG – Optimal Scaling regresszióanalízis, béta- és importance- [jelentőség]-együtthatók a szignifikáns összefüggéseknél)*

	1990		1994		1998		2002		2006	
	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.
Nem			-0,05	0,02						
Életkor	0,16	0,25	0,23	0,50	0,22	0,22	0,09	0,09	0,16	0,16
Családi állapot	0,07	0,06	0,11	0,21	0,08	0,06	0,11	0,22	0,10	0,16
Iskolázottság	0,27	0,49	0,10	0,15	0,23	0,46	0,12	0,27	0,18	0,38
Anyagi helyzet			0,08	0,07	0,14	0,23	0,16	0,36	0,15	0,24
Lakóhely (Bp.+)	0,07	0,08								
Vallásosság	0,13	0,14			0,08	0,03	0,09	0,06	0,06	0,02
R^2	8,5%		10,1%		11,7%		8,2%		8,3%	
N	982		998		1580		2911		999	

Források: 1990 – Szonda Ipsos 1991. január; 1994 – MTA–ELTE KKCS 1998. szeptember; 1998 – MTA–ELTE KKCS 2002. szeptember; 2002 – DKMKA Politikai Tagolódás Projekt 2003. november; 2006 – NKFP Európai Beilleszkedés Projekt, TÁRKI, 2006 április–május.

Az eredmények részben megerősítik a választási részvétel stabil vonásairól korábban elmondottakat. A részvételt befolyásoló tényezők szerepe, viszonylagos súlyuk és együttes magyarázatuk meglehetősen állandó, különösen ha a megelőző két választással vetjük egybe. A kulturális, gazdasági

erőforrás tényezők befolyása (mely az idevonatkozó elemzések tanúsága szerint a részvételi motívumok között elsősorban a státustudat-szindrómán keresztül gyakorol hatást) ezúttal is jelentősnek bizonyult. Ugyanakkor némiképp erősödött is az életkorral, családi állapottal összefüggő demográfiai blokk szerepe. A társadalmi beágyazódás tényező-együttes közvetlenül is észlelhető, egyszerű megnyilvánulásaként a családi állapot (s ezen belül mindenekelőtt a házas/nem házas megoszlás) szerepe ez alkalommal is jelentékeny volt. Jóllehet itt jórészt hosszabb távon ható tényezővel van dolgunk, az egyedül élők (nem házasok, özvegyek stb.) háztartások közötti arányának növekedésével kétségtelenül számolni kell hosszú távon – és a maga részéről történetesen a részvétel csökkenése irányába – ható mozzanatok sorában. Tekintve, hogy a családi állapot és az életkor sok tekintetben egymást átfedő és hasonló irányba ható tényező (így a nem házasok többnyire a fiatal korcsoportokból kerülnek ki), e tényezőcsoport jelentőségének mostani emelkedése ugyanakkor aktuálisan arra is utal, hogy a pártok ezúttal viszonylag kevésbé tudták megszólítani, részvételre mozgósítani e fiatalabb, a választási rutinba még kevésbé beleszokott szavazói csoportokat.

9. táblázat. *Részvételi arányok az országgyűlési választásokon iskolai végzettség szerint, 1990–2006 (%)*

Iskolai végzettség	1990	1994	1998	2002	2006
0–7 osztály	68 (15)	82 (13)	59 (13)	60 (9)	63 (7)
8 osztály, ill. szakmunkás végzettség	73 (48)	77 (49)	66 (46)	77 (48)	75 (51)
Középiskolai végzettség	85 (25)	86 (25)	82 (28)	84 (29)	86 (29)
Diploma (egyetem, főiskola)	94 (12)	92 (13)	92 (13)	94 (14)	94 (15)

Források: Az adatok – a nyilvántartás természetéből következően – nem statisztikai, hanem (önbevalláson alapuló) survey-adatforrásokból származnak, a választások 1. fordulójára vonatkozóan (1990 – Magyar Közvélemény-kutató Intézet (MKI); 1994 és 1998 – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport; 2002 – DKMKA Politikai Tagolódás Projekt; 2003 és 2006 – NKFP Európai Beilleszkedés Projekt, TÁRKI, 2006. április–május).

Megjegyzés: Zárójelben az egyes iskolázottsági szintek népességben belüli aránya látható (%).

A társadalmi erőforrások alaptényezője, az iskolai végzettséggel való egyszerű összefüggés oldaláról vizsgálódva, megint csak a több-kevesebb kontinuitás az első számú tapasztalat. Jóllehet az egyes végzettségi szintek szerint alig változik a részvétel szintje, a hosszú távú hatás szempontjából az iskolai végzettség lassú felfelé tolódása (mindenekelőtt az igen alacsony voksolási

kedvvel jellemezhető alapfokú képzettséggel sem rendelkezők arányának csökkenése) ezúttal inkább a részvétel emelkedése irányába mutat. A részvétel általános szintjét azonban továbbra is az alapfokú, illetve szakiskolai képzettséggel rendelkezők nagy tömbje határozza meg, s voltaképpen ennek mérsékelt ingadozása, kisebb-nagyobb hullámozása eredményezte leginkább a különböző időpontokban lezajlott választások eltérő részvételi szintjét. 2002-hez képest az e csoportra vonatkozó adat a részvétel országos arányához hasonló mértékben csökkent, s ez akkor is figyelmet érdemel, ha a minta elemszám és a retrospektív önbesorolás ténye kétségtelenül korlátot szab annak, hogy itt közvetlen megfelelésről beszélhessünk.

3.2. Politikai polarizáció és a kampány szerepe

A 2006-os választást közvetlenül megelőző felvétel⁹a Politikai Tagolódás Projekt nagyszabású 2003. novemberi felvételének egy almintáján, javarészt a korábbi kérdésblokkok felhasználásával folyt le, azonban ebben a választással összefüggésben a kampánnyal kapcsolatos aktuális kérdéssorozat lekérdésére is sor kerülhetett. Így voltaképpen két elemmel bővülhetett a részvétel vizsgálatára vonatkozó eszköztárunk: a voksolási szándékok időbeni alakulására, esetleges menet közbeni megváltozására vonatkozóan a stabilitás-fluktuáció ilyen szempontú tipológiáját dolgozhattuk ki, s emellett a választási aktualitásra, kampányra vonatkozó újabb mutatókat alakíthattunk ki.

A részvételi stabilitásra-fluktuációra vonatkozóan egyszerű négyelemű tipológiát alakítottunk ki a két időpont (2003. november, illetve 2006. március–április) válaszai alapján: (1) akik mindkétszer részvételi hajlandóságot nyilvánítottak; (2) akik mindkét alkalommal elzárkózásukat fejezték ki (a „stabil nem-szavazók”); (3) akik korábban elzárkóztak, majd a kampány légkörében „szavazásra jelentkeztek”; (4) akik korábban késznek mutatkoztak voksolni, majd a választás előtt mégis tartózkodást fejeztek ki ezzel kapcsolatban (a „lemorzsolódók”. Jóllehet a következő 10. táblázat e csoportok mintabeli előfordulását is tartalmazza, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az ismét interjút vállalni kész, majd a megkeresés során ezt ténylegesen is visszaigazoló kérdezettek a politikai érdeklődést tekintve az átlagosnál valamivel aktívabb csoportot képeznek (ahogy azt a 2003-as felvétel további meg-

⁹ Ennek során a 2003. novemberi felvétel egyik 1000 fős almintájának azokat a válaszadóit kerestük fel újra, akik késznek mutatkoztak egy újbóli megkeresésre. A TÁRKI lebonyolításában 2006 márciusa és áprilisa között készült újbóli kérdés végül egy 451 fős panelmintát eredményezett.

kérdéztjeivel való összehasonlítás közvetlenül is tanúsítja). Így a „stabil szavazókra” vonatkozó itteni 72%-os arány is minden bizonnyal így értelmezhető. A másik három típus egymáshoz hasonló arányban fordult elő.

A politikai vonatkozású új mutatók egyike – voltaképpen ehhez hasonlóval már dolgoztunk a korábbiakban – még nem a kampányra vonatkozott közvetlenül, hanem a politikai paletta két „főszereplőjével”, az MSZP-vel és a Fidesszel kapcsolatban a rokonszenv-ellenszenv viszonyulások intenzitását, az ezzel kapcsolatos polarizálódás fokát mérte (mint majd még szólunk róla, kétségtelenül ennek mértéke sem független a választási ciklus különböző szakaszaitól). A preferencia-polarizáció magas szintje ebben az értelemben tehát azt jelenti, hogy az egyik párt iránti erőteljes rokonszenv a másik iránti erős ellenszenvvel párosul (a számítás módja is ennek felel meg: a hétfokú rokonszenv-ellenszenv „hőmérő” egyik pártra vonatkozó értékéből vonjuk ki a másikat). Ennek eredményeképp kétféle index jön létre: az egyik az értékelés irányát is jelzi, míg a másik eltekint ettől, és az abszolút mérték alapján pusztán a szóban forgó polarizáció intenzitását méri. Az alábbi elemzésekben ez utóbbival dolgozunk. Vegyük először szemügyre, hogyan függ össze a szóban forgó mutató az előbb bemutatott részvételi stabilitás-fluktuáció jellemzővel.

10. táblázat. *Pártpreferencia-polarizáció és a részvételi stabilitás-fluktuáció típusai (%)*

Fluktuációs típusok	Nincs diff. (0 fok)	Polarizációs típusok					Max diff. (6 fok)
		1 fok	2 fok	3 fok	4 fok	5 fok	
Stabil szavazó (72%)	54	65	70	79	82	81	85
Stabil nem szavazó (8%)	20	4	8		2		5
„Jelentkező” (8%)	6	8	2	17	14	15	8
Lemorzsolódó (10%)	20	23	21	5	2	4	3
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
N	85	52	53	42	44	48	111

Világosan látható, hogy a pártpreferencia polarizáltságának emelkedő szintje az eltökélt szavazói hajlandóság tendenciáját növeli, ami érthető is, hiszen akik nagy különbséget érzékelnek a vezető pártok között, azok a választás tétjét is nagyobbban érzékelik, és inkább veszik a fáradságot, hogy lead-

ják a voksukat. Ezzel egybecsengő megfigyelés, hogy a „jelentkezés” növekvő, a lemorzsolódás csökkenő polarizáltsággal társul. Akik nem érzékelnek különbséget a nagy pártok között (többnyire inkább a „minden párt egyforma”, mint az „ez is jó, az is jó” alapon), azok hajlanak leginkább a részvétel tartós elutasítására. (Hozzátehetjük, részben itt is beszélhetünk arról az ellenkező irányú összefüggésről, hogy a rendszeres szavazók inkább tudatosítják a pártok közti különbségeket, tartós távolmaradók viszont nem igazán figyelnek ezekre oda.)

Már kifejezetten a választási előjátékkal függött össze az a kérdéssorozat, amely nyolc jellemző közül három kiválasztásával a kampány legjellemzőbbnek gondolt tulajdonságai iránt érdeklődött¹⁰. A négy pozitív és négy negatív jellemzőt tartalmazó kérdésgyűjtés egyben a kampány hangulata iránti általánosabb attitűd megragadására is módot adott egy összevont index segítségével. Az alábbi 11. táblázat ismét a részvételi stabilitás-fluktuáció típusaival veti egybe a szóban forgó attitűd különböző – az erősen negatívtól az alapvetően pozitívig terjedő – különböző fokozatait.

Mint azt a 11. táblázat alján az elemszámok jelzik, a negatív attitűdök jóval nagyobb arányban fordultak elő a vizsgált népességben. A kiválasztott jellemzők sorrendje alapján ez nem meglepő. A legtöbben (a megkérdezettek több mint fele) a „piszkos” jelzőt választotta ki, s ezt a „komolytalan”, majd a „félelemkeltő” követte. Csak ezután jön az első pozitív tartalmú tulajdonság, a „mozgósító”, de ezt ismét egy negatív, az „unalmas” követi. Az előző indexszel is egybevetve, a pártok közt észlelt maximális differencia részben pozitív („érdekes”, „mozgósító”), részben negatív („félelemkeltő”) jellemzőkkel társul első helyen, egyben a szóban forgó polarizáltsági szindróma potenciálisan ambivalens kihatását érzékeltetve. A különbséget nem észlelők körében ugyanakkor az „unalmas” és a „komolytalan” az első számú említések.

¹⁰ A kérdés eredetileg így hangzott: „Most ismét az ideai választásokkal kapcsolatban kérdezem. Mi a véleménye a mostani választási kampányról: Ha ezek közül a VÁLASZLAP-on felsorolt jelzők közül kellene választania, melyiket választaná mint a legjellemzőbb? És másodikként? És harmadikként?” Válaszlehetőségek: 01 – érdekes; 02 – informatív; 03 – izgalmas; 04 – félelemkeltő; 05 – komolytalan; 06 – mozgósító; 07 – piszkos; 08 – unalmas.

11. táblázat. A választási kampány iránti attitűdök és a részvételi stabilitás-fluktuáció típusai (%)

Fluktuációs típusok	Kampány-attitűd				
	Negatív	Inkább negatív	Sem, sem	Inkább pozitív	Pozitív
Stabil szavazó (72%)	66	74	52	84	90
Stabil nem-szavazó (8%)	9	9	24	1	
„Jelentkező” (8%)	6	9	10	11	8
„Lemorzolódó” (10%)	19	9	14	4	2
Összesen	100	100	100	100	100
N	126	148	50	83	50

A 11. táblázat felső sora nem csak arról tanúskodik, hogy a kampány iránti pozitív attitűd ösztönzően, s a negatív viszont visszatartóan hat a voksolási kedvre, hanem arról is, hogy akik a kampány iránti közömbös vagy ambivalens attitűdöt mutatnak, azoknál társul ez a legmérsékeltőbb részvételi hajlandósággal. A lemorzolódók tábora is elsősorban a negatív, majd ez utóbbi ambivalens attitűddel rendelkező csoportokból kerül ki.

Természetesen vizsgálandó, hogy akár a pártpreferencia-polarizáltság, akár a kampány-attitűdök befolyása más tényezők kiszűrése után is megjelenik-e önálló tényezőként a részvételi magatartást befolyásoló változók sorában. A retrospektív részvételi magatartáshoz hasonló elemzést a várható részvételre vonatkozóan is elvégeztük a panelvizsgálat tagjainál. Ennek során több modellt alkalmaztunk (12. táblázat). Az 1. modell a fentihez hasonló társadalmi-demográfiai alaptényezőkkel indított (kiegészítve ezeket egy, az egykori személyes MSZMP-tagságon kívül a szülők, illetve házastársak párttagságát is bevonó indexszel). A 2. modell volt az, amely az alapváltozóknak ezen a modulján kívül a fenti két politikai vonatkozású indexet is bevonta az elemzésbe. Végül a 3. modell a politikai vonatkozások sorát egy közvetlenebb pártpolitikai vonatkozással egészítette ki: a korábbi (1990 és 2002 közti) szavazatok alapján kialakított indexekkel, mely a jelen pártpolitikai palettához képest szélesebb spektrum alapján csoportosítja a szavazókat. (Így például amíg aktuális kiszegazda-szavazónak már alig néhányan vallják egy ilyen mintában magukat, addig a 10%-os arányt közelíti a valamikor FKGK-ra szavazók aránya, és jóval magasabb ugyanez az arány az MDF esetében.)¹¹

¹¹ Az elemzés függő változója a részvételi hajlandóság mérésére szokásosan használt négy-kategóriás „Most vasárnap ... mennyire biztos ...” típusú kérdés. Az elemzéshez alkalmazott

12. táblázat. A részvételi hajlandóság társadalmi-demográfiai és politikai motívumokkal bővített modelljei, 2006. március–április (CATREG – Optimal Scaling regresszióanalízis, béta- és importance- [jelentőség-]jegyűthetők a szignifikáns összefüggéseknél, N=410)

	1. modell (társadalmi-demográfiai)			2. modell (társadalmi-demográfiai + politikai attitűdök)			3. modell (társadalmi-demográfiai + szavazói múlt)		
	Béta	F	Importance	Béta	F	Importance	Béta	F	Importance
Iskolázottság	0,17	10,89	0,20	0,16	11,44	0,11	0,14	7,84	0,12
Anyagi helyzet	0,21	18,95	0,28	0,14	9,23	0,11	0,20	16,62	0,18
Település típusa (vidék +)	-0,10	4,79	0,04	-0,14	8,96	0,04	-0,14	9,24	0,04
Életkor	0,11	4,42	0,05	0,10	4,10	0,03	-	-	-
A kérdezett neme (ffii +)	0,09	3,43	0,04	-	-	-	0,07	2,11	0,02
Családi állapot	0,18	15,48	0,23	0,18	16,73	0,14	0,16	12,13	0,13
Vallásosság	0,15	9,56	0,10	0,12	6,87	0,05	0,15	10,11	0,07
Családi MSZMP- háttér	0,09	3,53	0,07	-	-	-	0,07	2,01	0,04
Pártpreferencia polarizáció	-	-	-	0,31	46,00	0,37	-	-	-
Kampány- attitűd	-	-	-	0,19	18,89	0,16	-	-	-
MSZP-szavazó múlt	-	-	-	-	-	-	0,26	24,80	0,17
SZDSZ-szavazó múlt	-	-	-	-	-	-	0,09	3,76	0,03
Fidesz-szavazó múlt	-	-	-	-	-	-	0,24	25,21	0,17
FKGP-szavazó múlt	-	-	-	-	-	-	0,11	5,59	0,02
MDF-szavazó múlt	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Korrigált R ²	13%			24%			18%		

CATREG Optimal Scaling eljárás ordinal spline illesztési rutinja módot ad e válaszok eloszlási jellegzetességének figyelembe vételére. A felvétel során az e kérdés kiegészítésére használt szubjektív részvételi valószínűségbecslés a négy kategóriára a következő átlagot adta (a 0-tól 100-ig terjedő kontinuumon belül): „biztos részvétel”: 81,8%; „valószínű részvétel”: 65,2%; „valószínű nem részvétel”: 40,8%; „biztos nem részvétel”: 26,2%. Az értékek azt jelzik, hogy a négy kategória közül a két felső és a két alsó a személyes értelmezés alapján valójában közelebb áll egymáshoz, mint a két közbülső „valószínű” kategória. A „biztos szavazók” kiemelt kategóriájának sokat vitatott problémájával részletesebben foglalkozik Marián (2006).

Az 1. modell kissé kontúrosabban erősíti meg a más felvételek tapasztalatait. Részben a kampányhatás járulhat ehhez hozzá, részben az a tény, hogy a panel tagjai a reprezentatív mintában előforduló, a – lemorzsolódókat is tartalmazó – válaszolókhöz képest némiképp konzisztensebb módon nyilvánítanak véleményt. Az ideológiai vonatkozású mozzanatok is szignifikánsan jelennek meg e mintán (illetve ezen az időszakon) belül, így a vallásos és az MSZMP-háttérrel rendelkező válaszolók is nagyobb arányban fejezték ki részvételi hajlandóságukat.

A 2. modell jeleníti meg az előzőekben bemutatott politikai attitűdöket. A két tényező az összmagyarázatot csaknem duplájára növeli. Jóllehet az egyéb tényezők szerepét nem rendezik át alapvetően, ezek mellett igen nagy súllyal jelennek meg a modellben. Jelentős beta-értékük mellett az importance-értékek alapján valamivel többet magyaráz, mint a többi tényező együttvéve. Az a tény, hogy a többi tényezővel kevésbé oltják ki egymást, arra utal, hogy a csoportok többségében érvényesülő összefüggésről van szó. (Az MSZMP-háttér e tekintetben kivételt jelent – feltehetően a polarizációs motívum megjelenésével esik ki e tényező a szignifikáns változók közül.)

A preferencia-polarizáció a fenti két tényező közül is hangsúlyosnak mondható. Kampánybeli szerepének növekedéséhez adalék, hogy 2003 novemberre és 2006 márciusa–áprilisa között a panelvizsgálatban résztvevők között 32%-ról 37%-ra emelkedett a két legmagasabb polarizáltsági szinten elhelyezkedők aránya (voltaképpen az is figyelmet érdemel, hogy a hét fok közül eleve a legmagasabb fokozathoz tartozók – tehát azok, akik az egyik pártot a hétfokú hőmérőn a heteshez, a másikat az egyeshez sorolták – voltak a legtöbben).

Ugyanakkor további kérdést vet fel az a körülmény, hogy a modális megoszlás alapján a két tényező voltaképpen egymással ellenkező módon hatott a részvételi aktivitásra. Mivel a polarizáltság mutatója jellemző módon magasnak bizonyult, ez a magasabb szintű részvétel, viszont mivel az általános kampány-attitűd egészében inkább negatív volt, ez a maga részéről inkább a távolmaradás irányában hatott a szavazók egy számottevő részénél. Jóllehet a modell eredménye alapján az előbbi hatás erősebbnek mutatkozik a mozgósítást tekintve, nem kizárt, hogy a 2002-es választáshoz viszonyítva az utóbbi befolyás is szerepet játszott a végül alacsonyabb részvételben. (A kérdés eldöntéséhez hasonló mutatókra lenne szükség a korábbi választásokra vonatkozóan is, melyek csak részben állnak rendelkezésre.)¹²

¹² Továbbá különösen fontosak volnának ebben a vonatkozásban is a kampányok idősoros összehasonlító tartalomelemzése.

A 3. modell egyfelől azt a nyilvánvaló tapasztalatot erősíti meg, hogy a politikai identifikáció a nagy pártok szavazótáborához való tartozás (ahogy azt a korábbi voksolások felidézése alapján regisztrálhattuk) a részvételre ösztönző tényezők sorában a legfontosabbak közé tartozik (noha az az eredmény már kevésbé triviális, hogy e modell alapján ez közel azonosnak mutatkozott az MSZP és a Fidesz esetében). Valamelyest gyengébb, de még mindig szignifikáns ez a stimulus a korábban SZDSZ-re és az FKGP-ra szavazók esetében is (az utóbbiakat illetően gyakran felmerült az esetleges nagyarányú távolmaradás kérdése, legalábbis a kisgazda múltat vállaló megkérdezettek esetében ez nem igazolódott). Az egykori MDF-szavazók (akik a mintában a jelenleg a pártra voksolókhöz képest jóval nagyobb arányban fordultak elő) ugyanakkor kivételt képeznek e sorban; talán nem áll távol a valóságtól, ha esetükben a politikai keresztnyomás elbizonytalanító hatásáról beszélünk. (Ennek egyik felvételbeli bizonyítékaként fogható fel, hogy az előbbieken tárgyalt – többnyire részvételre ösztönző – polarizációs mutató az ő esetükben viszonylag alacsony volt.)

A választás utáni felvétel a politikai kommunikáció kampányvonatkozásainak egy újabb sorát tette megfigyelhetővé. Politikai súlyánál, látványos megjelenésénél fogva a politikai pártok vezetőinek nyilvános televíziós vitája említhető elsőként. Egy külön kérdésorozat a politikai pártok különböző mozgósítási próbálkozásairól, személyes, telefonos stb. megkereséseiről érdeklődött, ezek közül a pusztán megkeresés tényére vonatkozó – mindenkinek feltett – általános kérdést vontuk be az itt alkalmazott modellbe. Végül a választással kapcsolatos személyes kommunikáció, a kampány különböző eseményeiről a barátokkal folytatott beszélgetés gyakoriságának mutatója képezi szintén a modell részét. (Az eredmények szerint a családon belüli kommunikáció nem kevésbé jelentős, az egyedül élőkre vonatkozóan azonban a kérdés nem volt alkalmazható. Későbbi elemzéseink – csakúgy, mint a kapcsolathálózati vonatkozások egyéb összetevőivel – e kérdésekkel részletesebben foglalkoznak majd.) Végül kontrolltényezőkként a modell a korábbiakban már bemutatott társadalmi-demográfiai változókat vonta be (*13. táblázat*).

Mivel a szóban forgó politikai mutatók eleve a politikai érdeklődés különböző szintjeit feltételezik (sok tekintetben azokkal át is fedik egymást), indokoltnak tűnik megvizsgálni a modell érvényesülését e különböző csoportokban. Az erre vonatkozóan alkalmazott négyfokú skála alapján három szintet: a politika iránt egyáltalán nem, kicsit és a nagyon érdeklődőket különítettük el (az utóbbiakhoz a szomszédos „elégé érdeklődőket” is hozzá sorolva), a modellt e három részcsoportha külön-külön is alkalmazva.

13. táblázat. A 2006-os országgyűlési választáson való (1. fordulás retrospektív részvételt) befolyásoló tényezők (politikai kommunikációs motívumokkal) bővített modellje, a teljes mintában és a politikai érdeklődés különböző szintjein, 2006. április–május (CATREG – Optimal Scaling regresszióanalízis, béta-, F- és importance- [jelentőség]-együtthatók a szignifikáns összefüggéseknél)

	Teljes minta			Semmilyen politikai érdeklődés			Kis politikai érdeklődés			Nagy politikai érdeklődés		
	Béta	F	Importance	Béta	F	Importance	Béta	F	Importance	Béta	F	Importance
Iskolázottság	0,16	12,44	0,21	0,15	1,90	0,13	0,29	16,92	0,45	-0,13	3,41	0,06
Anyagi helyzet	0,08	3,06	0,07	0,14	1,75	0,13	0,11	2,61	0,11	0,23	10,58	0,22
Település típusa (vidék+)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,09	2,44	0,06
Életkor	0,18	16,62	0,17	0,25	5,02	0,19	0,13	3,85	0,08	0,18	5,87	0,12
A kérdezett neme (ffi +)	-	-	-	-0,19	4,05	0,09	0,09	1,97	0,03	-	-	-
Családi állapot	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,16	5,43	0,10
Személyes MSZMP-háttér	-	-	-	0,17	3,31	0,07	-	-	-	-	-	-
Gyurcsány–Orbán vitát nézte-e?	0,15	11,73	0,23	-	-	-	0,14	3,86	0,17	0,18	6,14	0,29
Négypartit vitát nézte-e?	0,09	4,34	0,13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Barátaival beszélgetett-e a választásról?	0,09	6,09	0,11	0,27	6,91	0,34	-	-	-	-	-	-
Megkeresték-e a pártok a kampányban?	0,08	4,43	0,09	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Korrigált R ²		15%			8%			12%			5%	
N		740			121			265			289	

A teljes mintára vonatkozó első elemzés alapján megállapítható, hogy valamennyi bevont tényező szignifikáns módon befolyásolta a részvételi aktivitást, közülük is kiemelkedik azonban a két televíziós vitával, s ezek közül is a Gyurcsány–Orbán vitával kapcsolatos mozgósító hatás (13. táblázat). A kifejezés kommunikáció-elméleti értelmében is, olyan médiaeseményekről van itt szó, melyek a közfigyelmet erősen fókuszálják, s napokra a politikai kommunikáció (sőt általánosabban, a társadalmi kommunikáció középpontjába kerülnek), bizonyára nem függetlenül attól a körülménytől, hogy az adott időpontban ezek az adások uralják a közszolgálatitól a földi sugárzású kereskedelmi tévéig terjedő, jóformán teljes médiaspektrumot.

Érdekes ugyanakkor, hogy a politikai érdeklődés különböző közegeiben más-más tényezők bizonyulnak e modell alapján effektívnek. A szóban forgó (és még inkább a négypartti) vita a politika iránt teljesen közömbösöket hidegen hagyta. Ebben a közegben elsősorban a közvetlen személyes kommunikáció mutatkozik hatásosnak, ismét megerősítve a „kétlépcsős kommunikáció”¹³ személyes közvetítettségének és a mikromilió ilyen szerepének hagyományos modelljét¹⁴. Ugyanakkor a pártok direkt kommunikációja, telefonos stb. korteskedése egyik közegben sem igazán átütő hatású (s csak a teljes minta nagyobb elemszáma mellett mutat egy, az előzőekhez képest mérsékelt hatást)¹⁵. A nyilvános televíziós vita legbefolyásosabb tényezője ugyanakkor csaknem mindenütt érvényesül. Ha ilyen jellegű – például közvetlenül előtte, illetve utána készült felvételen alapuló – bizonyíték nem is áll rendelkezésre, valószínűsíthető, hogy e viták megrendezése (vagy elmaradása) komolyan, esetenként több százalékkal befolyásolhatja a szavazói részvétel mértékét.

3.3. Részvételi mobilizáció a politikai paletta különböző térfelein

Az eddigiekben nagyrészt figyelmen kívül hagytuk a politikai paletta különféle térfeleinek eltérő mobilizációs potenciálját, a választási ciklus különböző szakaszaiban eltérő részvételi diszpozícióját. A vizsgálódásunk által felölelt három (ezen belül két egyéni szinten is longitudinális) időpont erre nézve is nyújt bizonyos lehetőséget. Mivel a tapasztalatok szerint viszonylag leggyyszerűbben a bal-jobb önbesorolás alapján közelíthető meg viszonylag

¹³ Lásd Katz–Lazarsfeld (1955).

¹⁴ A kapcsolathálózati kutatások újabb generációjában a mikromilió politikai befolyásával kapcsolatban lásd Huckfeldt–Sprague (1995).

¹⁵ Hasonló tapasztalatokkal, lásd erre vonatkozóan Ikeda (2006).

nagy számú (aktuális pártpreferenciával esetleg éppen nem rendelkező) potenciális szavazó álláspontja, ennek alapján a (tízfokú skála különböző pontjain való elhelyezkedésből kiindulva) négy csoportot alakítottunk ki.¹⁶

14. táblázat. A részvételi motiváció (érdeklődés/hajlandóság) típusai és a politikai-ideológiai bal-jobb orientáció csoportjai 2002–2006-os választási ciklus három időszakában (%)

	Bal-jobb orientáció				Össze- sen
	Bal	Mérsé- kelt bal	Mérsé- kelt jobb	Jobb	
<i>Panel, 2003. november (N=383)</i>					
Érdeklődik, részt vesz	64	50	52	74	60
Érdeklődik, nem vesz részt	13	19	14	7	13
Nem érdeklődik, részt vesz	12	14	21	11	14
Nem érdeklődik, nem vesz részt	11	18	14	8	13
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
N	122	91	87	83	383
<i>Panel, 2006. március–április (N=383)</i>					
Érdeklődik, részt vesz	78	48	49	75	64
Érdeklődik, nem vesz részt	11	18	16	10	13
Nem érdeklődik, részt vesz	9	7	16	10	10
Nem érdeklődik, nem vesz részt	3	28	18	6	13
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
N	122	91	87	83	383
<i>2006. április–május retrospektív, nem panel (N=876)</i>					
Érdeklődik, részt vett	84	63	65	81	74
Érdeklődik, nem vett részt	9	15	15	4	10
Nem érdeklődik, részt vett	5	13	5	12	10
Nem érdeklődik, nem vett részt	3	9	15	4	7
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
N	246	303	101	226	876

¹⁶ A négy csoport: bal (1–3), mérsékelt bal (4, 5), mérsékelt jobb (6, 7), jobb (8–10).

A részvételi motívumok egy tipológiájához (státustudatos, konvencionális és fenntartásos szavazók) korábban a politikai érdeklődést és a részvételi hajlandóságot együttesen figyelembe véve jutottunk el, egy összetettebb változó-együttes segítségével. Jóllehet ez utóbbi ezúttal nem állt rendelkezésre, a politikai érdeklődés és részvételi hajlandóság együttese bizonyos „proxy”-ként kezelhető. Az érdeklődő, résztvevők a „státustudatos”, a nem érdeklődő, de résztvevők a „konvencionális”, és az érdeklődő, de nem részt vevők a „fenntartásos” szavazókhoz állnak közel. A se nem érdeklődő, se nem szavazó közönség tagjai a státustudat-szindróma ellenkező pólusát képviselik. Az alábbi elemzés e tipológia alakulását mutatja be a bal-jobb csoportosítás alapján 2003 novemberre és 2006 áprilisa és májusa között (14. táblázat).

A részvételi motívumok egy tipológiájához (státustudatos, konvencionális és fenntartásos szavazók) korábban a politikai érdeklődést és a részvételi hajlandóságot együttesen figyelembe véve jutottunk el, egy összetettebb változó-együttes segítségével. Jóllehet ez utóbbi ezúttal nem állt rendelkezésre, a politikai érdeklődés és részvételi hajlandóság együttese bizonyos „proxy”-ként kezelhető. Az érdeklődő, résztvevők a „státustudatos”, a nem érdeklődő, de résztvevők a „konvencionális”, és az érdeklődő, de nem részt vevők a „fenntartásos” szavazókhoz állnak közel. A se nem érdeklődő, se nem szavazó közönség tagjai a státustudat-szindróma ellenkező pólusát képviselik. Az alábbi elemzés e tipológia alakulását mutatja be a bal-jobb csoportosítás alapján 2003 novemberre és 2006 áprilisa és májusa között (14. táblázat).

Míg a ciklus közepe táján, 2003 novemberében még a határozottan jobboldali szegmensen belül volt a legjelentősebb a tudatos részvételi eltökéltség, a választást megelőzően a kampány vége felé nem csak kiegyenlítődött ez, de a baloldali szavazói magjában bizonyos többlet is szert tett, amely azután – a retrospektív adatok tanúsága szerint – a kampány utolsó szakaszában is fennmaradt, ha az nem is volt igazán jelentős. Ami a két mérsékelt csoportot illeti, a kezdeti időszakban – a konvencionálizmushoz közel eső motívum alapján – itt is inkább a jobboldali térfél mutatkozott aktívabbnak. A baloldali térfélen még közvetlenül a választás előtt is igen sokan voltak a mérsékelték között, akik elzárkóztak a szavazás gondolatától, majd nem sokkal a választás után ez igen jelentősen csökkent. Ebben a változásban ugyanúgy szerepet játszhat egy előzetes „alulmondási” latencia, mint egy utólagos „felülmondásban” kifejeződő „utánfutó hatás”.¹⁷ A választást követően már a mérsékelt baloldalon mutatkozik erőteljesebbnek a nem érdeklődő részvételnek a konvencionálizmus motívumához közel álló típusa. Míg e hatásokkal is ösz-

¹⁷ A részvételi hajlandósággal összefüggő latencia e különböző típusairól részletesebben lásd Angelusz–Tardos (2006).

szefüggésben, a baloldali térfélen erősebben oszcillálnak, a jobboldalon e tekintetben viszonylag stabilabbnak mutatkoznak a részvétellel kapcsolatos pozíciók.

Végül, voltaképpen a baloldalnak a kampány véghajrájában bekövetkezett erőteljes mobilizálódásához adalék, egy sajátos megfigyelés a részvételi habitusnak a megjelenési szokásokban kifejeződő eltéréseiről. Ahogy a választások során a részvétel napközbeni eredményeinek alakulásából is megfigyelhető az egyes régiók, településtípusok közti eltérés a szerint, hogy inkább korán reggel vagy délelőtt, illetve később, délután vagy a kora esti órákban mennek el szavazni, úgy individuális szinten is jellegzetes eltérések fejeződnek ki. A 2003. novemberi (1000 fős teljes mintára vonatkozó) felvétel adatai szerint e tekintetben a következő tényezők bizonyulnak számottevőnek (15. táblázat). A 2. modellbe a társadalmi és ideológiai tényezők szokásos köre mellett egy, az észlelt részvételi norma erősségére utaló véleményt is bevontunk az elemzésbe.

15. táblázat. *A megjelenési szokást (korai-késői voksolást) befolyásoló tényezők (CATREG – Optimal Scaling regresszióanalízis, béta-, F- és importance- [jelentőség-] együtthatók*

	1. modell (szocio-demográfiai- ideológiai)			2. modell (szocio-demográfiai- ideológiai + részvételi norma)		
	Béta	F	Importance	Béta	F	Importance
Életkor	0,27	53,61	0,65	0,27	53,00	0,62
Településtípus (vidék +)	-0,10	7,82	0,10	-0,10	7,87	0,09
Vallásosság	0,07	3,43	0,03	0,14	14,56	0,21
Bal-jobb (10-fokú, jobb+)	-0,14	15,12	0,22	-0,07	3,86	0,03
Egyetért-e: Minden állampolgárnak illik leadnia a voksát	-	-	-	0,08	4,45	0,05
Korrigált R ²		11,6%			11,9%	

Forrás: 2003. novemberi felvétel, N=703

Megjegyzés: A szignifikáns összefüggéseknél, előjelek a korai voksolás irányában.

A legerőteljesebb tényezőnek egyértelműen az életkor bizonyul – az idősebbek többnyire hamarabb abszolválják állampolgári kötelezettségüket. A baljobb skálával való összefüggés voltaképp megfelel ennek (a skálán való elhelyezkedés szokásos életkori összefüggés alapján.) Az előbbi hatást kismértékben tompítja, hogy a vallásosság tényezője is a korai megjelenés irányába

mutat. Az ideológiai és normatív tényezők közti számottevő átfedésre utal, hogy a norma-attitűd bevonása után a bal-jobb skála szerepe jelentősen gyengül. Ha látszólag e szavazási szokásoknak nem is lehet különösebb befolyásuk a szavazás végeredményére, nem kizárt, hogy a részvételi beidegződésnek, szavazási habitusnak ilyen megnyilvánulása bizonyos számú nem szándékolt távolmaradáson keresztül végül mégiscsak hat rá valamilyen mértékben.

IRODALOM

- Angelusz R. – Tardos R. 2002: A választási részvétel csalóka változékonysága. *Politikatudományi Szemle*, 1–2. sz., 21–50. p.
- Angelusz R. – Tardos R. 2005: Választási részvétel és politikai aktivitás. In: Angelusz R. – Tardos R. szerk.: *Törések, hálók, hidak*. Budapest: DKMKA, 323–385. p.
- Angelusz R. – Tardos R. 2006: Környezeti nyomások és a kinyilvánított pártpreferenciák mérésének bizonytalanságai – kísérlet a latencia-probléma egy megközelítésére. In: Sándor P. – Vass L. – Tolnai Á. szerk.: *Magyarország Politikai Évkönyve 2005-ről*. Budapest: DKMKA.
- Huckfeldt, R. – J. Sprague 1995: *Citizens, politics and social communication: Information and influence in an election campaign*. N.Y.: Cambridge Univ. Press.
- Ikeda, K. 2006: Social network, vote and participation in Japan. Paper for the ECPR workshop, Nicosia 2006. April.
- Katz, E. – P. Lazarsfeld 1955: *The Personal Influence*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Marián B. 2006: A várható választási eredmények modellezése. In: Angelusz R. – Karacsony G. – Sándor P. – Tardos R. szerk. *A választáskutatás módszertani problémái*. Budapest: Akadémiai Kiadó, előkészületben.
- Mészáros, J.–Szakadát, I. 2005: *Magyarország Politikai Atlasza 2004*. Budapest: Gondolat Kiadó.